

14. Kant I. (2000), *The Critique of Pure Reason* [translation], *Yunivers*, Kyiv, 504 p. (ukr).
15. Kozlov A. (1900), *Voprosy Filosofii i Psikhologii*, book 4(29), September, pp. 445-460 (rus).
16. Kostelnik H. (1924), *Limits of the Universe*, in: *Taras Shevchenko Scientific Society Publishing*, Lviv, 61 s. (ukr).
17. Linitskii P. I. (1903), *Trudy Kiiievskoi Dukhovnoi Akadiemii*, no. 12, pp. 557-563 (rus).
18. Maksymovych I. (1861), *Trudy Kiiievskoi Dukhovnoi Akadiemii*, no. 1, pp. I-II (rus).
19. Novytskyi Orest (1860), *Works in 4 vols.*, part I: *Religion and Philosophy of Antique East*, Kyiv, pp. XV s. + 326 s. (rus).
20. Olesnitskii M. A. (1885), *Trudy Kiiievskoi Dukhovnoi Akadiemii*, no. 3, pp. 317-361 (rus).
21. Chyzhevskiy D. (2005), *Essays on the History of Philosophy in Ukraine*, *Writings*, vol. 1, *Smolokyp*, Kyiv, pp. 3-64 (ukr).
22. Chornomorets Yurii (2013), *Filosofska dumka*, no. 3, pp. 39-54 (ukr).

© Тіменюк Зіновій

Надійшла до редакції 23.03.2015

УДК 37.015.31:57.081:001

ФЛЯНИНА НЕЛЯ,

*кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри гуманітарних наук
Національного фармацевтичного університету, м. Харків*

ЕКОЛОГІЧНА ЛІТЕРАТУРА ЯК ГУМАНІТАРНА ВІДПОВІДЬ НА ЕКОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ

У статті розглядається феномен екологічної літератури як гуманітарної реакції на екологічні виклики сучасності. Автор доходить висновку, що екологічна література, репрезентована різними за формою та жанрами текстами, у специфічний спосіб пов'язує між собою науку, освіту, філософію, політику, сприяючи входженню природоохоронних ідей у широке культурне поле.

Ключові слова: гуманітарна відповідь; екологічна література; текст; культура.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Екологічні проблеми, що перетворилися на один із найбільших глобальних викликів сучасності, не залишають байдужими нікого. До переосмислення світу природи, місця в ньому людини та наслідків людської діяльності активно долучаються представники гуманітарної сфери.

Під час намагань зрозуміти сутність та причини екологічних криз і вироблення пропозицій щодо їх подолання спостерігається актуалізація літератури, присвяченої дикій природі, різним аспектам взаємодії людини з навколишнім середовищем, у тому числі й драматичним для довілля та людей наслідкам економічного зростання тощо. До такої літератури належать наукові, науково-популярні та художні тексти, зокрема есеїстка за авторства вчених, письменників, активістів природоохоронного руху, філософів, політиків.

Через ці тексти їхні автори намагаються донести до широкого загалу власне, персоніфіковане бачення розв'язання проблем, що постали перед людством загалом та його окремими групами, окремими громадами.

Роль літератури в осмисленні екологічних викликів сучасності належить до новітніх напрямів міждисциплінарних досліджень, який стрімко розвивається, про що, зокрема, свідчить діяльність Європейської асоціації з вивчення літератури, культури та довкілля (European Association for the Study of Literature, Culture and Environment - EASLCE) [8]. На особливу увагу заслугове висвітлення феномену літератури як чинника екоосвіти та формування екологічної свідомості.

Мета статті - розглянути феномен екологічної літератури як гуманітарної реакції на екологічні виклики сучасності та її роль у здійсненні екологічної освіти, спираючись на тезу Ю. Габермаса про необхідність "усунення видової різниці" між різними видами літератури. У нашому дослідженні йдеться про наукову, науково-популярну та художню літературу з екологічної проблематики. Реалізація цієї мети також сприятиме подальшій розробці методологічних підвалин для інтеграції природничо-наукового та гуманітарного знання в сучасній екологічній освіті.

Виклад основного матеріалу. Різні за формою та жанрами тексти у специфічний спосіб пов'язують між собою науку, освіту, філософію, політику, сприяючи входженню наукових ідей у ширше культурне поле. Для аналізу цього феномену доречно звернутися до праці Н. Кетрін Хейлз "Як ми стали постлюдством: віртуальні тіла в кібернетиці, літературі та інформатиці" [7], щоб оцінити, наскільки її спостереження та висновки можуть поширюватися на екологічну літературу.

Літературні твори, пише Н. Кетрін Хейлз, розглядають цілий спектр питань, що їх наукові праці висвітлюють лише уривчасто, включно з етичними й культурними наслідками, наприклад, кібернетичних технологій. "Літературні твори, - зауважує авторка, - це не просто пасивні канали. Вони активно формують і значення технологій, і значення наукових теорій в культурному контексті. Вони також втілюють положення, подібні до тих, які пронизують наукові теорії в критичних точках" [7, с. 45]. Важливою також є її думка про те, що "культура

циркулює в науці не менше, ніж наука циркулює в культурі". А оповідні структури - "це і є серце, яке підтримує потік у цій циркулярній системі: оповіді про культуру, у культурі, про науку і в науці" [Там само]. Отже, Н. Кетрін Хейлз переконана, що літературні тексти роблять значно більше, ніж просто досліджують культурні наслідки теорій і технологічних артефактів. Те саме, на нашу думку, стосується й презентації теоретичних розробок у галузі біології, екології, охорони природи, а також критичного стану глобального довкілля та природних систем життєзабезпечення, локальних екологічних криз, природоохоронних теорій тощо.

Досліджуючи роль літературних текстів для широкого загалу та в цілісному культурному контексті, Н. Кетрін Хейлз також доходить висновку, що ці тексти локалізують у просторі ідеї та артефакти, "дають назву дискурсивним формулюванням, вплив яких є специфічним для певного текстового тіла" [Там само, с. 46]. "Досліджуючи цей феномен, - пише вона, - я маю на меті довести на різних рівнях і різними шляхами, що абстрактна схема ніколи не зможе повністю заволодіти тілесною реальністю, якщо вона не така сама велелевна й галаслива, як саме тіло" [Там само].

Наведена теза сучасної дослідниці текстів у галузі кібернетики цілком суголосна позиції видатного британського біолога, лауреата Нобелівської премії П. Медавара та його сподвижниця в популяризації науки Дж. Медавар. Вона викладена в передмові до книги "Наука про живе: сучасні концепції в біології". "Наша книга, - пишуть вони, - присвячена *концепціям*, і фактичної інформації в ній рівно стільки, скільки необхідно для того, щоб зробити ці концепції зрозумілими. А тому її жодним чином не можна вважати підручником: у ній немає ілюстративного матеріалу, зображення внутрішньої будови тварин, та й багато що в її змісті надто складне для читача-початківця. Тим не менш, ми вважаємо, що ця книга буде корисним помічником не лише для тих, хто серйозно займається біологією. Вона може зацікавити також соціологів, антропологів, філософів, психологів і літераторів, котрі хотіли б дізнатися дещо про системи основних понять у сучасній біології" [6, с. 11] (переклад з російської наш - Н. Ф.).

Умовно сучасну екологічну літературу можна розділити на літературу про дику природу та літературу про екологічні кризи та катастрофи.

Перший клас літератури об'єднується під загальною назвою **"nature writing"** і, певною мірою, продовжує традиції романтизму та натуралізму, а також традицію опису природи та роздумів про природу. Для опису другого класу літератури частіше використовують термін **"environmental writing"**. Звичайно, цей поділ є доволі умовним. На нашу думку, загалом весь розмаїтий корпус цих текстів можна розділити на:

- тексти, що звертаються до опису та переживання природи як джерела натхнення і які умовно можна розглядати як продовження традиції романтизму та екоутопізму, коли природа виступає взірцем порядку та гармонії, до якої має прагнути людина й вибудовувати відносини всередині суспільства відповідно до природної гармонії на голістичних засадах. Ці тексти належать до **"nature writing"**;

- тексти про природу та довкілля як привід для тривог, як свідчення деградації життєвого середовища, зникнення видів рослин і тварин та цілих природних екосистем і ландшафтів, а також пов'язаних із ними традиційних форм природокористування, наслідків негативного впливу людини та її діяльності на природу,

- окремі види, екосистеми, планету в цілому і, зрештою, на саму людину. Ці тексти поєднують у собі риси **"nature writing"** та **"environmental writing"** (**"nature/environmental writing"**);

- тексти про довкілля та екологічні кризи як свідчення екоциду та засіб формування суспільної думки щодо стану довкілля, екологічної політики, екологічної справедливості та права людини на безпечне життя, а також як чинник мобілізації громадянської активності у сфері охорони природи, підвищення якості довкілля та боротьби за екологічні права людей (**"environmental writing"**).

Як свідчить історія, ця література відіграла значну роль у мобілізації екологічної свідомості населення другої половини ХХ ст., а також справила значний вплив на формування локальних, національних та міжнародних екологічних рухів.

"Nature writing" охоплює доволі довгий перелік творів, що відрізняються за жанрами, стилями, художніми прийомами тощо, але спільним для них є те, що всі ці твори звернені до широкого читачького загалу. До цього напрямку можна віднести такі відомі твори, як "Риболовля з натуралістом", "Пісок у моїх черевиках" (В. Гейнзе), "Натураліст" (Е. Вілсон), "Альманах піщаного графства" (О. Леопольд) та інші. Концептуально, як уже зазначалося, вони спираються на філософію романтизму й пасторалі, але водночас претендують і на сучасну екологічну чутливість. Нерідко до них апелюють для безпосереднього чи опосередкованого обґрунтування необхідності охорони природи й довкілля [11].

У цій статті ми свідомо не торкаємося питання про тексти української літератури, які можна віднести до екологічної літератури, хоча серед авторів таких текстів можна згадати О. Довженка, О. Гончара, С. Плачинду та ін. Дослідження текстів української літератури та розробка методології їх включення в екоосвітні програми та проекти стане темою подальших досліджень, що спиратиметься на ширший світоглядно-філософський методологічний каркас зарубіжних студій.

Особливість текстів, що складають літературу про природу (**"nature writing"**), полягає в тому, що вони народжуються "з нашої любові, поваги й страху", звернених до природи. Їхня тематика та зміст генеруються в процесі тривалих спостережень за природним світом, за взаємозв'язками в природі, за її цілісністю і водночас з усвідомленням вразливості природи. Ця література поєднує в собі особисті враження автора, пережитий ним досвід у поєднанні з враженнями й досвідом інших людей - корінного населення, місцевих громад, мисливців, рибалок, учених-природодослідників, природоохоронців тощо.

Наприклад, біолог-натураліст В. Гейнзе (Wayne Heinze) в есеї "Риболовля з натуралістом" ("Fishing With the Naturalists") пише, що це заняття приносить задоволення, оскільки дозволяє поєднувати натхнення від спілкування з природою з науковими висновками, а спостереження за природою (погода, стан води та водної екосистеми тощо) є чи не головним заняттям і задоволенням під час риболовлі. Іншими словами, для натураліста риболовля є радше приводом спілкування з природою, ніж вилову риби. Усі спостереження натураліст записував у персональний журнал спостережень протягом п'ятнадцяти років, і це дозволяє йому порівнювати стан природи та фіксувати зміни, що в ній відбуваються [9]. Таким чином, автор поєднує наукові спостереження та висновки з власними переживаннями досвіду спілкування з природою, заохочуючи інших перей-

мати цей досвід. Водночас він спонукає поглянути на риболовлю не як на спосіб задоволення матеріальних (потреби в продуктах харчування) чи економічних (вигода від вилову та продажу риби) потреб, а як на спосіб задоволення пізнавальних, естетичних, духовних запитів людини.

В іншому есеї "Пісок у моїх черевиках" ("Sand in My Shoes") В. Гейнзе звертає увагу на різноманітні способи осягнення природи та отримання знання про неї. Людина, скажімо, може сидіти перед комп'ютером і збирати інформацію про чисельні види рослин і тварин та їхні ніші в екосистемах, може відвідувати музеї та акваріуми. Він зізнається, що так само у своєму дитинстві вивчав життя тварин африканських джунглів, пустель і саван, відвідуючи музеї та читаючи книжки, які тоді замінювали комп'ютер. Але найкращим способом пізнання природи є безпосереднє спілкування з нею, коли можна відчутти смак солоного повітря на краю моря, плескіт води й хлюпання в ній птахів, тепло сонця на плечах та намул між пальцями ніг. І ці відчуття та переживання, на думку натураліста, стають частиною життєвого досвіду людини. "Як натураліст, - пише В. Гейнзе, - я завжди матиму пісок у моїх черевиках, і бажаю іншим також отримувати задоволення від цього" [10]. Іншими словами, для пізнання природи й переживання досвіду спілкування з нею важливо не лише захоплюватися так званими харизматичними чи екзотичними видами тварин чи екосистемами, а вміти бачити природу в її повсякденних проявах поряд із собою.

На відміну від ученого, який намагається бути максимально об'єктивним у викладенні результатів власних природознавчих досліджень відповідно до методології наукових досліджень, в есеях та художніх текстах про природу та довкілля автор фокусується насамперед на власних спостереженнях і переживаннях. Автори безпосередньо вживаються в те середовище, про яке пишуть, а в текстах виступають від імені тієї частини природи, про яку пишуть, намагаючись залучити до своїх переживань читача, викликати в нього емпатію до тих чи інших живих істот, екосистем, традиційних форм природокористування тощо.

У цьому також полягає відмінність між лабораторним ученим і вченим-натуралістом. Учені-натуралісти повинні мати здатність розпізнавати історії, які розповідає нам Природа, тому що вони "оповідачі над оповідачами". Натуралісти, переконаний видатний біолог-натураліст, ентомолог Едвард Вілсон (Edward Wilson), ідуть у поле "з розплющеними очима та відкритим розумом". Натураліст має достатньо добре знати чисельні групи рослин і тварин, щоб ідентифікувати роди та види. Ці обрані організми є "акторами в театрі його бачення". Якщо натураліст не володіє такими знаннями, то він наражається на небезпеку заблукати в "зеленому тумані", не відрізнити один організм від іншого, а нові явища від уже відомих [13, с. 167]. З таких розповідей про спостереження за природою й складається книга Е. Вілсона "Натураліст". Своє ж заняття ентомологією як наукою Е. Вілсон пояснює як продовження на все життя дитячого захоплення жуками, що притаманне дитячим рокам кожного хлопчика.

На сучасну літературу про природу ("nature writing") можна за аналогією поширити висновок Н. Кетрін Хейлз, який вона зробила, досліджуючи сучасну літературу на тему кібернетики та інформатики. Дослідниця пише, що така література "є більш тілесною формою дискурсу, ніж аналітично виведена системна теорія" [7, с. 46]. Іншими словами, авторські оповіді про

природу та про переживання природи надають природоохоронним теоріям тілесності і, додамо від себе, чуттєвості.

Н. Кетрін Хейлз під час дослідження текстів про кібернетику зробила узагальнюючий висновок, який також цілком можна поширити й на тексти про природу та про екологічні кризи. Полягає він у тому, що такі тексти, по-перше, виходять за межі розгляду суто наукових проблем, заторкуючи значно ширше проблемне поле й стаючи, по суті, "трампліном для розгляду різноманітних суспільних, політичних і психологічних питань"; по-друге, у них зазвичай застосовуються такі риторичні та оповідальні засоби, "які сприяють і водночас протистоять чіткому висловленню позиції" [7, с. 47].

Через "nature writing" найбільш виразно виявляється сприйняття природи як **суб'єкта еволюції**, як таке, що, на думку К.-О. Апеля, "є підґрунтям для становлення людини", а не лише об'єктом людського пізнання й технічного контролю. Відповідно, природа "має бути чимось подібним до нас чи, принаймні, аналогічною нам, і тим самим чимось таким, що має спільну долю з нами як людьми" [1, с. 428]. "Nature writing" допомагає подолати сприйняття природи як "сукупність чистих фактів і каузальних закономірностей чи регулярностей", пробуджуючи в читача співчуття й повагу до природи, а також "обов'язок до відповідального піклування про все буття (останнє, врешті-решт, краще, ніж небуття) чи за космос у цілому, принаймні, хоча б за всі живі істоти нашої планети" [Там само].

На підтвердження цієї загальної філософської тези К.-О. Апеля можна навести відповідь уже згаданого нами біолога-натураліста Е. Вілсона на запитання журналу "Harvard Magazine" (1980) про найбільші небезпеки, що чатують на людство наступної декади. Е. Вілсон був одним серед семи вчених, яким поставили таке питання, але ніхто з інших респондентів у своїх відповідях не згадав про екологічні проблеми, що постали перед людством у другій половині ХХ ст. Е. Вілсон як біолог-еволюціоніст висловив тверде переконання, що найбільшою небезпекою для людства є не енергетична криза, не економічний колапс чи змагання тоталітарних режимів, бо, незважаючи на масштаби цих катастроф, вони можуть бути подолані наступними поколіннями. Найбільш загрозливим, на його переконання, є процес, який надзвичайно гостро виявив себе в 1980-ті роки й на виправлення якого можуть знадобитися мільйони років - це втрата генетичної та видової різноманітності, яка настає внаслідок руйнування середовищ існування живих істот. Нашадки, на переконання Е. Вілсона, навряд чи пробачать нам ці втрати [13, с. 355]. Публікація цієї статті стала не лише закликом до збереження біорізноманіття планети, а й початком активної громадської діяльності самого Е. Вілсона на захист природи, виявом його наукової та громадянської позиції. Проте варто зазначити, що перелічені Е. Вілсоном проблеми тісно й безпосередньо пов'язані з біоресурсами, основу яких складає біорізноманіття, оскільки загострення цих проблем створює додаткові загрози для біорізноманіття, а втрата біорізноманіття поглиблює всі інші кризи.

Література про природу є одночасно літературою і про автора, і про природу в їхньому тісному взаємозв'язку. Вона одночасно і дослідницька, і рефлексивна. Цей жанр спрямований не лише на пізнання природи, а й на розкриття того, **що (або про що)** люди можуть дізнатися від природи. Письменники, які працюють у жанрі "nature writing", намагаються глибоко дослідити,

яким чином природа впливає на персональне життя та світовідчуття людини. Вони дивляться на природу з таким самим захопленням, як учень дивиться на улюбленого вчителя, намагаючись пізнати й передати мудрість життя, яку можна віднайти в природі [12].

Необхідність осмислення буття людини як невід'ємної частини цілісного буття природи вказує на спорідненість позицій сучасних письменників - авторів текстів про природу - з письменниками романтичної доби. Водночас таке світосприйняття, розуміння та переживання природи, утілене в науково-популярних та художніх текстах, надає цій літературі позитивного заохочувального тону в умовах екологічних криз і є не так ностальгійною тугою за втраченою гармонією, як спрямованими на майбутнє, на відновлення природи та відповідальності людини за неї. Наприклад, О. Леопольд, автор "Альманаху піщаного графства" [5], який став маніфестом етики Землі та одним із визначних взірців "nature writing", як і більшість його послідовників, був глибоко переконаний у тому, що формування нашого ставлення до природи, до землі, до навколишнього світу загалом має поєднувати інтелектуальні та емоційні складові.

Про небезпеку відмежування від емоційного сприйняття й переживання екологічних криз і пов'язаних із ними людських трагедій (голод, хвороби, дитяча смертність тощо), про небезпеку самоусунення від відповідальності за недолугі політичні рішення розмірковує А. Гор у своїй книзі "Земля у рівновазі: екологія і людський дух", яка є взірцем "environmental writing". Небезпека, на його переконання, лежить у нашій неготовності адекватно реагувати на екологічні виклики, у браку здатності "докласти більших зусиль" чи піти на більші жертви, ніж ми готові собі уявити. Тоді ми "спокушаємося розірвати зв'язок між стимулом і моральним вчинком. Як тільки такий вчинок вважається неможливим, образ, що певний час спонукав нас до пошуку рішення, уже не є спонукою, а віддає болем. Із цієї миті ми починаємо реагувати не на образ, а на біль, ним викликаний, і таким чином розриваємо найважливіший зв'язок у нашому ставленні до світу: зв'язок між розумом і почуттями. Наші очі тьмяніють, а серця замикаються. Ми дивимося, але нічого не бачимо. Ми слухаємо, але відмовляємося чути" [4, с. 37].

Отже, тексти про природу мають допомогти людині усвідомити первинність світу природи, його цілісність і водночас вразливість, а також звертають увагу на глибоку вкоріненість людини в природу.

До феномену літератури про природу й довкілля цілком можуть бути застосовані дослідження Г.-Г. Гадамера про наукові твори, які, "завдяки своїм літературним перевагам здобули право вважатися літературними творами мистецтва й бути зарахованими до світової літератури" [3, с. 213]. Особливість цих творів полягає в тому, що "їхнє змістовне значення звернене до нас", а наше розуміння "звернене не до специфічних формальних досягнень, що притаманні їм як творам, але до того, що вони нам промовляють" [Там само].

Відмінність же між "художньою" та науковою формами літературної мови полягає, насамперед, у відмінності способу претендувати на істину. Але саме у феномені літератури, за Г.-Г. Гадамером, "не випадково закладена точка перетину мистецтва і науки" [Там само, с. 214]. Із цією думкою Г.-Г. Гадамера цілком суголосні висновки Н. Кетрін Хейлз про "важливість впізнавати взаємостосунки між різними видами куль-

турної продукції, і надто літератури та науки" [7, с. 49]. Ці тексти, вважає вона, показують зв'язок складних культурних, соціальних питань і питань репрезентації із концептуальними стрибками та технологічними новаціями". Наведені висновки обох дослідників цілком можуть бути поширені й на літературу про природу та довкілля.

Література про природу та аналіз її текстів (екокрітика та дотична до неї екологічна герменевтика) привертають усе більше уваги дослідників як матеріал і для розширення теоретичної бази обґрунтування охорони природи, сталого (збалансованого) розвитку, екоосвіти та освіти для сталого розвитку, і для розв'язання практичних завдань у царинах охорони природи, ощадливого ставлення до природних ресурсів та екоосвіти. До цих досліджень долучені академічні та університетські дослідницькі колективи, проводяться наукові конференції, регулярно виходять у світ статті та монографії, чисельність яких постійно зростає. Також створюються й функціонують відповідні дискусійні платформи.

Зокрема, такою міжнародною платформою є Європейська асоціація з вивчення літератури, культури та довкілля (*European Association for the Study of Literature, Culture and Environment - EASLCE*) [8], яка об'єднує представників різних наукових галузей, освітян, митців різноманітних культур і жанрів для забезпечення міждисциплінарної взаємодії та діалогу між академічним середовищем та широким загалом.

Практичний потенціал використання літератури з метою підвищення екологічної свідомості досліджується в контексті визначення екологічної грамотності та обґрунтування моделей екологічної освіти.

Висновки

Таким чином, література є активним учасником дискусії щодо шляхів пошуку відповідей на екологічні виклики сучасності та розв'язання екологічних проблем. Умовно цю різножанрову літературу можна розділити на літературу про дику природу та літературу про екологічні кризи та катастрофи (екологічна література). З одного боку, вона вкорінена в традиції романтизму та натуралізму, з іншого - спрямована в майбутнє, оскільки надає людям ціннісні орієнтири щодо збереження природи та розв'язання екологічних проблем.

Екологічну літературу можна характеризувати як гуманітарну відповідь на екологічні та антропологічні кризи сучасності, спрямовану на збереження природи, світу людини та самої людини, як носія гуманістичних цінностей. Вона свідчить про неможливість редукувати знання про природу до природничо-наукових знань, а її дослідження сприяє розробці філософсько-світоглядних і методологічних підвалин інтеграції природничо-наукового та гуманітарного знання в сучасних концепціях екоосвіти.

Тексти екологічної літератури генеруються в процесі тривалих спостережень за природним світом, за взаємозв'язками в природі, за її цілісністю і водночас з усвідомленням вразливості природи. Екологічна література доводить тезу про "наявність науки в культурі та культурі в науці".

На порядку денному також постає питання про дослідження текстів українських авторів, які могли б скласти основу екологічної літератури, та засад їх включення в програми з екоосвіти та виховання в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апель К.-О. Екологічна криза як виклик дискурсивній етиці / К.-О. Апель // Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія / А. М. Єрмоленко. - К. : Лібра, 1999. - С. 413-454.
2. Габермас Ю. Постметафізичне мислення / Ю. Габермас ; [пер. з нім. В. Купліна]. - К. : Дух і Літера, 2011. - С. 199.
3. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: основы философской герменевтики / Х.-Г. Гадамер ; [пер. с нем. ; общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова]. - М. : Прогресс, 1988. - 704 с.
4. Гор А. Земля у рівновазі. Екологія і людський дух / А. Гор ; [пер. з англ.] ; ВГО "Україна. Порядок денний на XXI століття" та Інститут сталого розвитку. - К. : Інтелсфера, 2001. - 404 с.
5. Леопольд О. Календарь песчаного графства / О. Леопольд. - М. : Мир, 1983. - 248 с.
6. Медавар П. Наука о живом / П. Медавар, Дж. Медавар ; [пер. с англ. ; предисл. Б. М. Медниова]. - М. : Мир, 1983. - 207 с.
7. Хейлз Кетрін Н. Як ми стали постлюдством: Віртуальні тіла в кібернетиці, літературі та інформатиці / Кетрін Н. Хейлз ; [пер. з англ.]. - [2-ге вид., виправ.]. - К. : Ніка-Центр, 2013. - 426 с.
8. EASLCE [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.easlce.eu/about-us/>.
9. Heinze Wayne. Fishing With the Naturalists [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://naturewriting.com/essays-detail.php?recordID=468>.
10. Heinze Wayne. Sand in My Shoes [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://naturewriting.com/essays-detail.php?recordID=464>.
11. Nature writing [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://grammar.about.com/od/mo/g/natwriterm.htm>.
12. The Blog of Ron Harton [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://naturewriting.com/blog/>.
13. Wilson E. O. Naturalist / E. O. Wilson. - Washington, D. C. : Island Press / Shearwater Books, 1994. - 380 p.

Филянина Неля,

*кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой гуманитарных наук
Национального фармацевтического университета, г. Харьков*

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ЛИТЕРАТУРА КАК ГУМАНИТАРНЫЙ ОТВЕТ НА ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ВЫЗОВЫ

В статье рассматривается феномен экологической литературы как гуманитарной реакции на экологические вызовы современности. Автор приходит к выводу, что экологическая литература, которую представляют разные по форме и жанрам тексты, специфическим образом связывает между собой науку, образование, философию, политику, способствуя включению природоохранных идей в широкое культурное поле.

Ключевые слова: гуманитарный ответ; экологическая литература; текст; культура.

Filyanina Nelya,

*Candidate of Philology, Associate Professor, Manageress of Department of Humanities,
National University of Pharmacy, Kharkiv*

ENVIRONMENTAL WRITING AS A HUMANITARIAN RESPONSE TO ENVIRONMENTAL CHALLENGES

In the article the phenomenon of environmental literature as a humanitarian response to the environmental challenges of our time. The role of literature in understanding the environmental challenges of our time belongs to the newest areas of research. Of particular note is highlighting the phenomenon of literature as a factor of ecoeducation and environmental awareness.

Ecological Literature, representing by different in form and genre texts in a specific way connects the science, education, philosophy, politics, promoting the entry of environmental ideas in the broad cultural field.

Relatively modern ecological literature can be divided into the literature on wildlife and literature on the environmental crisis and catastrophe.

First class literature combined under the title "nature writing", and to some extent continues the tradition of romanticism and naturalism, and describes the nature and tradition of thinking about nature. To describe second-class literature often use the term "environmental writing".

On the one hand, it is rooted in the tradition of romanticism and naturalism on the other - aimed at the future, as it provides valuable guidance to people on nature conservation and environmental problems. In general, all these diverse body of texts can be divided into: texts belonging to "nature writing"; texts that combine the features of "nature writing" and "environmental writing" ("nature/environmental writing"); texts belonging to the "environmental writing".

Texts of environmental literature generated in long observations of the natural world, the relationships in nature, for its integrity and, at the same time, awareness of the vulnerability of nature. Environmental literature proves the thesis of "the presence in the culture of science and culture in science."

The phenomenon of environmental writing as a humanitarian reaction on environmental challenges of nowadays is considered. Environmental writing represented by texts of different forms and genres interconnects in a specific way science, education, philosophy, policy, promoting inclusion ideas about nature protection in the wide cultural field.

Key words: humanitarian response; environmental writing; next; culture.

REFERENCES

1. Apel K. O. (1999), The Ecological Crisis as a Problem for Discourse Ethics (translated), in: *Communicative practical philosophy*, Libra, Kyiv, pp. 413-454 (ukr).
2. Habermas Jurgen (2011), Postmetaphysical Thinking (translated), *Dukh i Litera*, Kyiv, 199 p. (ukr).
3. Gadamer Hans-Georg (1988), Truth and Method (translated), *Progress*, Moscow, 704 p. (rus).
4. Gore Al (2001), Earth in the Balance: Forging a New Common Purpose (translated), *Intelsfera*, Kyiv, 404 p. (ukr).
5. Leopold Oldo (1983), A Sand County Almanac (translated), *Mir*, Moscow, 248 p. (rus).
6. Medawar P. B., Medawar J. S. (1983), The Life Science (translated), *Mir*, Moscow, 207 p. (rus).
7. Hayles N. Katherine (2013), How We Became Posthuman : Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics (translated), *Nika-Tsentr*, Kyiv, 426 p. (ukr).
8. EASLCE, available at: <http://www.easlce.eu/about-us/> (engl).
9. Heinze Wayne, Fishing With the Naturalists, available at: <http://naturewriting.com/essays-detail.php?recordID=468> (engl).
10. Heinze Wayne, Sand in My Shoes, available at: <http://naturewriting.com/essays-detail.php?recordID=464> (engl).
11. Nature writing, available at: <http://grammar.about.com/od/mo/g/natwriterm.htm> (engl).
12. The Blog of Ron Harton, available at: <http://naturewriting.com/blog/> (engl).
13. Wilson E. O. (1994), *"Naturalist"*, WaShington, D. C., Island Press, Shearwater Books, 380 p. (engl).

© Філяніна Неля

Надійшла до редакції 26.05.2015

УДК 008.001.14

ХРИСТОКІНГЕННАДІЙ,

кандидат філософських наук, доцент

Національного університету державної податкової служби України, м. Ірпінь

КУЛЬТУРНІ ФОРМИ БУТТЯ ФІЛОСОФІЇ: ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті типологізовано основні культурні форми філософії на підставі використаних у них засобів філософування - знань, цінностей та практичних норм. Для цього автор спочатку розглядає питання про інваріантну сутність філософії, її специфічну соціокультурну функцію; виділяє ті основні сфери культури, у синтезі з якими виникають певні форми філософії; встановлює поняття "форма буття філософії в культурі" як особливої категорії; визначає певні можливі та історично зумовлені форми буття філософії та специфіку їх культурної мови; розмежовує "форми буття філософії в культурі" та внутрішні "видові форми філософії", а також окремі "філософські жанри та стилі". Такий підхід, на думку автора, дозволяє відійти від редукаціонізму в осмисленні філософії та збагнути її сутнісну, формальну та типологічну специфіку.

Ключові слова: філософія; культура; типологія; форма буття філософії в культурі.

Постановка проблеми. Сьогодні філософія усвідомила себе формою універсального осмислення дійсності, засобом рефлексивного світосприйняття, загальною методологією теоретичного мислення, способом самоусвідомлення культури і людини. Але чи можна говорити, що це єдина чи основна форма її буття? У наш час досить активно обговорюється питання про поліваріативність філософії в культурі та історії. Як зазначив видатний український філософ Сергій Кримський, «філософія є багатодисциплінарною не тільки за різними напрямками та системами філософського аналізу (на зразок гносеології, онтології, антропології...), а й за типами свого запитального дискурсу» [4, с. 20]. Ми пропонуємо поглянути на філософію як на утворення, що має декілька основних форм свого існування. Питання про сутність та форми буття філософії є вічною темою, що ніколи не втратить своєї актуальності. Уваж-

не дослідження цієї проблеми, на нашу думку, є вкрай важливим та актуальним завданням, яке дозволить краще зрозуміти філософію як поліваріативне соціокультурне буття.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Говорячи про своєрідні «типи запитальної філософської свідомості», С. Кримський виділяв *філософію знання та діяльності*, що «будується в питаннях онтології, логіки, етики, антропології і соціології пізнання» (Аристотель, Бекон, Декарт, Лейбніц, Кант, Гегель, Маркс, Рассел, Вітгенштейн, Поппер та ін.) та *філософію спасіння*, що має «антропологічне спрямування й орієнтується на людську самосвідомість у параметрах віри, надії, долі, екзистенціальних проблем і персоналістичних аспектів вільного духу» (Платон, Марк Аврелій, Фома Аквінський, Г. Сковорода, С. К'єркегор, Ф. Достоевський, М. Бердяєв, П. Флоренський, Ж.-П. Сартр, А. Камю та ін.). На думку